

אמת ליעקב בראשית פרק לג פסוק י (פרשת וישלח).
 (י) כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלקים ותרצני
 פירש"י וז"ל: כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך והן חשובין לי
 כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך כו' ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי
 שיתירא הימנו ויאמר ראה מלאכים וניצול איני יכול לו מעתה עכ"ל. לכאורה שתי
 מאמרים סותרים לפנינו, דהא לפי פשוטו של מקרא מה שהזכיר לו ענין המלאך
 היה משום שרצה לכבדו, והיינו כמו שהתחיל רש"י לפרש שפניך חשובין לי
 כראיית פני מלאך, וא"כ מה זה שסיים רש"י שהזכיר לו את המלאך משום שרצה
 להפחידו, הרי זהו דבר והפכו. אמנם ביאירתי בחידושי להלן ריש פרשת ויגש
 [מ"ד פי"ח] שבכל דיבור של האדם ישנו פשט ודרש, כלומר, שאף שלפי הפשט
 של מאמרו אמנם הזכיר ענין המלאך כדי לכבדו, מכל מקום במדרשו, כלומר
 כשיחדור לתוך דבריו, יתירא ממנו שהרי רגיל הוא ליפגש עם מלאכים, ועיי"ש
 שנתבאר היטב.

2. לתורה

אזנים

הספיקו להמליכני עליהם. — לא! ואחר
 עד עתה, ישבתי עמהם כ' שנה ושמרתי
 את התורה, ונשארתי גר ורועה בצאן
 לבן. ומה ראוי, שהברכה, בחלקה השני
 (השררות והעבדות), של אבינו לא
 נתקיימה בי מפני הסתירות והניגודים
 שבה, וממילא אין לך לנטור לי איבה
 על הברכות. וכאח צעיר הנני עבדך,
 הקורא לך אדון. והדעה הזאת, שברכות
 יצחק ליעקב ועשו, בנוגע לכבוד
 ושררות, לא נתקיימו, — שהשתדל יעקב
 להשרישה בעשו, יש בה גם משום איום
 לעשו, שלא יסמוך על חרבו, שברכה
 יצחק (על חרבך תחיה), שהרי אין ממש
 בברכת הכבוד והגדולה של יצחק, וממילא
 יש לו לחוש ללחום עם יעקב שהוא גבור
 כמהו.

של יצחק, ברכות הפרנסה והשפע, שאין
 בהן סתירות וחרטות (שהרי אפשר
 שיהיו שניהם, יעקב ועשו, עשירים
 ומושפעים בפרנסה) — נתקיימו בשניהם,
 ביעקב: "ויהי לי שור וחמור..." וכן
 בעשו, שהרי הוא בעצמו אמר אח"כ: "יש
 לי רב אחי" וכן נאמר: "כי היה רכושם
 רב", אבל החלק השני של הברכות,
 ברכת השררות, מכיון שיש בו ניגודים
 וסתירות ותנאים, לא נתקיים ביעקב,
 שהרי: "עם לבן גרתי" ולא נעשיתי שר
 וחשוב, — אע"פ שאבי ברכני: "וישתחו
 לך בני אמך", ולבן, ובפרט בניו, הם
 בכלל, ואעפ"כ הייתי שם גר. ושם
 תאמר, שברכת השררות היתה על תנאי,
 אם אשמור את התורה אבל "ותקיימ
 מצות שמרתי", אני בשעה שגרתי עם
 לבן. וא"ת שהייתי אצלם זמן מועט, ולא

(ו) ויהי לי שור וחמור...
 ואשלחה להגיד לאדני למצא חן
 בעיניך. ולעיל: "עם לבן גרתי",
 ופירש"י, ותרי"ג מצות שמרתי תימה,
 הלא עשו שונא יהודי עשיר יותר מעני
 וחרד לדבר ה' — כמו חפשי, ואיך זה
 ימצא יעקב חן בעיני עשו ע"י שישמע
 שנתעשר ושהוא שומר תורה? וכן קשה,
 למה עליהם לאמר לעשו: "עם לבן גרתי"
 ואחר עד עתה, הלא הדברים האלה
 ידועים הם לעשו? וג"ל, שהברכות, שברך
 יצחק את יעקב וששבשילן רדף אותו
 עשו, מתחלקות לב' סוגים: א)
 המבטיחות פרנסה, שפע ועשירות;
 "ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני
 הארץ ורב דגן ותירש"; ב)
 כבוד וממשלה: "ועבדוך עמים... וישתחו לך
 בני אמך". וכן הברכות, שברך יצחק את
 עשו, הנה משני סוגים אלה: א) הנה
 משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים
 מעל; ב) "ועל חרבך תחיה ואת אחיך
 תעבד" (גם זה כבוד לעשו... לעבד את
 יעקב)... ופרקת עלו מעל צוארך". ועתה
 שלח יעקב ע"י המלאכים לאמר לעשו,
 שהוא רואה, שהחלק הראשון מברכותיו

תפילתו של יעקב אבינו

קִטְנִיתִי מִכָּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל הָאֱמֻנָה אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת-עַבְדְּךָ (בראשית ל"ב י"א)

רש"י במקום מבאר שבמילה "קטנתי" מנמק יעקב אבינו ע"ה את הסיבה בגינה הוא מתיירא מעשו, ומדוע אין הוא סמוך על ההבטחה שהבטיח לו הקב"ה בצאתו מארץ ישראל: "וְהָיָה אֲנֹכִי עִמָּךְ וְשִׁמְרְתִּיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ" (בראשית כ"ח ט"ו). לכאורה, מאחר והבטיח הקב"ה ליעקב אבינו שישמור עליו וישיב אותו לארץ ישראל, לא היה עליו לחשוש מפני עשו. חשש זה מנמק יעקב בכך שהוא ירא מכך ש"נתמעטו זכויותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי, לכך אני ירא, שמא משהבטחתי נתלכלכתי בחטא, ויגרום לי להמסר ביד עשו".

לכאורה, יש דבר מה תמוה בחשש שמביע יעקב אבינו; אם יש בכוחם של עוונות לבטל את תוקפה של ההבטחה שהבטיח לו הקב"ה, משמע שיעקב סבור שהבטחה זו באה לו מלכתחילה בזכות זכויותיו. אלא שכאן נשאלת השאלה: האם רשאי אדם להניח שהוא זכאי מצד עצמו לחסדיו של הקב"ה? האם הנחה זו אינה עומדת בסתירה, כביכול, למידת הענווה של יעקב אבינו ע"ה?

על נקודה זו עומד הגאון מוילנא, והוא מחלק בין הודאה על לשעבר, לבין בקשה על העתיד; אכן, אין פסול בכך שאדם בדרגתו של יעקב אבינו ע"ה מכיר בכך שאת החסד שהעניק לו הקב"ה הוא העניק לו בזכות עצמו. אמנם, גם אדם כיעקב אבינו צריך להרגיש חסר כאשר הוא ניגש להתפלל ולבקש מהקב"ה עבור העתיד, ולא לבקש מכח זכויותיו-שלו.

זוהי למעשה מהותה של התפילה. לו היינו באים לבקש מהקב"ה מכח זכויותינו, הרי שהתפילה הייתה מיותרת - שהרי הקב"ה הוא דיין אמת, ואינו מקפח שכר כל בריה ובריה. כל עניינה של התפילה הוא החידוש בכך שאנחנו יכולים לפנות אל הקב"ה גם כאשר אנחנו בעצם חסרים, ולבקש ממנו שישפיע עלינו טובה מאחר וזהו רצונו-שלו. השפעת הטובה אליה אנחנו מייחלים אמורה לנבוע מן האינטרסים כביכול של הקב"ה בבריאה, ולא מכח מצבנו הרוחני בלבד. מהסיבה הזו, אנו חותמים בכל ברכה וברכה את השבח של הקב"ה הנוגע לאותה ברכה, הבא להורות על כך שהקב"ה מצד עצמו מעוניין למחול לנו, לרפא אותנו, לגאול אותנו וכו' - שהרי הרצון להיטיב עמנו מתחייב מכל אותם שבחים שאנו מציינים.

הדברים הללו מתחברים עם מה שמבואר בגמרא (שבת ל' ע"א), שכאשר בא שלמה המלך ע"ה להכניס את הארון לקדש הקדשים "דבקו שערים זה בזה", ולא הניחו לו להיכנס. בגמרא מבואר, ש"אמר שלמה עשרים וארבעה רגלים ולא נענה", ורק לבסוף - כאשר אמר שלמה המלך: "זכרה לחסדי דוד עבדך" נענה.

לכאורה, הצורך של שלמה המלך להישען על זכויותיו של אביו צריך ביאור; הרי בזמנו של שלמה המלך הגיע כלל ישראל למדרגת שיא בעבודת השם, ותקופתו של שלמה המלך מכונה בחז"ל (זהר, האזינו רפז, א): "סיהרא באשלמותא" - "לבנה במילואה", מאחר ובאותם הימים מציאותם של כלל ישראל שנמשלו ללבנה הייתה בשלמות. שלמה המלך עצמו זכה להיות החכם מכל אדם, ואף על פי כן - לא נענה בזכותו של דוד המלך, אביו.

באופן דומה, היה מציין בעל ה"פחד יצחק" שתקופתו של שלמה המלך מכונה "גאון יעקב". מינוח זה מסמל את העובדה שעם ישראל הגיע בתקופת שלמה לפסגת רוממותו בעולם. בעל ה"פחד יצחק" ביאר שבתקופת שלמה עם ישראל זכה לקיים את תרי"ג המצוות כולם בשלימות. בית המקדש עמד על תילו, והוקרבו בו קרבנות. בנוסף, תקופת מלכותו של שלמה צוינה בשלום ובשלום וכן הנבואה עדיין ברת השגה. על אף ששלמה זכה לחכמה מרובה וגדלות, הוא עדיין ביקש עוד ורצה להגיע לדרגת דורו של משה רבינו המכונה "דור דעה". כמיהה זו של שלמה מרומזת בשמו: שלמה=למשה. זה היה כל מהותו של שלמה-הכמיהה להשיג שלימות נוספת.

בהתחשב בכל הנ"ל, גם שלמה המלך בכל רוממותו, ביקש רק בזכות אביו דוד.

זהו גם האופן המבואר בו רשאי תלמיד חכם לחוש גאווה, כמבואר בחז"ל (סוטה ה.): "תלמיד חכם צריך שיהא בו אחד משמונה שבשמינית שבגאווה"; מותר לתלמיד חכם להכיר בכך שהוא זכה למה שזכה בזכות מעשיו הטובים, אך אל לו להישען עליהם ולבקש מהם גם להבא. לגמרא זו מצא הגר"א רמז בעובדה שהפסוק בו פתחנו את דברינו - קטנתי מכל החסדים - הוא הפסוק השמיני של הפרשה השמינית מתחילת התורה.